

A kategorikus esztétikai imperatívusz

Egy „állhatatos” költő, Tözsér Árpád 75. születésnapjára

Az írói alkotópályák rendkívül eltérő utakat járhatnak be, de kívülről, teoretikusan szemlélve két végpont különböztethető meg. Az út egyik végpontján az az alkotói magatartás áll, amelyik az ún. saját hangra rátalálva annak megszólalásmódjait bővíti, mélyíti, s viszi tovább a további pályaszakaszokra. Az ide tartozó életművek szövegei általában egyetlen nyelven szólalnak meg, egyetlen, általában markáns nyelvjáték birtokosai. Az alkotópályák episztemológiai szempontból másik végén azonban ebből a látószögből egy olyan pályakép rajzolódik ki, amely folyton korrigálja önmagát, nyelveket és nézőpontokat váltogat, éles korszakokra bontható, s ezek általában feszültségben, vitában állnak egymással.

Tözsér Árpád költészete kétségkívül ez utóbbi változattal hozható összefüggésbe. Olyan életművet hozott létre az elmúlt évtizedekben, amely önmagában felér egy kisebbfajta irodalomtörténettel. Az 1945 utáni magyar líra szinte összes megszólalásformája nyomon követhető költészetében. Tözsér költészete hangsúlyozottan kortársi, hiszen egy olyan pozíciót jelölt ki önmaga számára, amelyből logikusan következik a folytonos önkorrekció, a kortárs irodalommal való folytonos szembesítés és szembesülés igénye. Ha van a Tözsér által képviselt „pozsonyi páholy”-nak valamiféle jelentése, akkor ez lenne az egyik. Úgy lenni jelen a kortárs irodalom folyamataiban, hogy egyúttal kívülről lehessen rálátni a legprogresszívebb, legtovább mutató jelenségekre, s azokat beépíteni a saját költészet aktuális változásfolyamataiba.

Így jut el a hatvanas évek népies költészetétől a Juhász Ferenc-i, Nagy László-i népies szürrealizmushoz, a népies szürrealizmustól a Nemes Nagy Ágnes-féle tárgyias lírához, a tárgyias lírától a neoavantgarde képalkotásig, a neoavantgardetól a kései modern karakterű bölcséleti líráig, a bölcséleti lírától az abszurd és mágiikus realista gyökerű közép-európai gondolathoz, a közép-európai abszurdtól a posztmodern intertextuális lírafelfogáshoz. Nemcsak a hatvanas évekre jellemző tehát az, amit Tözsér *Jalousionisták* című versében olvashatunk, hanem általában véve az egész írói pályára érvényes:

*„Ha én azokra a bizonyos „hatvanas évekre” gondolok,
nagy, kopaszodó, szögletes homlokot látok,
a féltékenység zöld szeme vizslatja alóla
Prága, Varsó és Párizs költői iskoláit.”*

Féltékenység helyett azonban inkább egy rendkívül tudatos írói létformára láthatunk rá, egy olyan létezmódra, amely a 20. századi lét legtöbb hátrányát előnyre próbálja változtatni. Milyen hátrányokra gondolhatunk? Egyrészt, nagy kontextusként, a közép-európai társadalmi rendszerek egymást kizáró ideológiai narratíváira. A parlamenti demokráciával rendelkező masaryki első Csehszlovák Köztársaság, a király nélküli Magyar Királyság, a kollektív bűnösség elvét valló

beneši Csehszlovákia, a szovjet típusú diktatúrát bevezető Csehszlovákia, a dubčeki prágai tavasz Csehszlovákiája, a husáki normalizáció Csehszlovákiája, a bársonyos forradalom utáni haveli Csehszlovákia, a mečiar Szlovákia, majd az Európai Unió részévé váló Szlovákia olyan ideológiai panelek mentén építették fel magukat, amelyek gyakorta teljes mértékben ellentmondtak a megelőző ideológiai konstrukciónak. A világ kereteinek állandó kétségbevonása, az egymást kizáró ideológiai világok váltakozása nyomán szinte lehetetlenné vált bármiféle naiv hit. Ilyen tapasztalatok birtokában minden magára adó értelmiségi számára megkérdőjeleződtek a korszak kizárólagosságot hirdető ideológiái.

Ugyanez a tapasztalat, a legtöbbször kimondatlanul maradt gyanú mint értelmezési keret jelen volt az irodalmi életben is, az ideológiailag támogatott és megtűrt szépirodalom kettősében. Annak a gyanúja, hogy az államilag támogatott irodalom nem azonos az értékes szépirodalommal. Az esztétikai tapasztalat folyamatos sérülése hozta létre azt a kint is, bent is pozíciót, amely az 1989 előtti humán értelmiségi számára a néhány lehetséges pozíció közül talán a leginkább volt járható saját integrációjának megőrzése szempontjából. A pozsonyi páholy fogalmába a kívülállásnak ez a felfogása is beleíródik, annál is inkább, mert a páholy egy párhuzamos, elkülönülni képes valóság szabadságának ígéretével szembesít.

Az ideológiai és esztétikai konstrukciók mellett a kisebbségi irodalom rezervátumának viszonyai sem kedveztek annak a – 20. század második felében alkotó – kisebbségi íróknak a számára, aki legszívesebben jelzötlen íróként szeretett volna jelen lenni az irodalomban. A szlovákiai magyar irodalom viszonyai, amelynek a dilettantizmus mindig is szerves részét képezte, különösen fontossá tették egy olyan elkülönülő pozíció, páholy kialakítását, amely a felülemelkedést, a kívülállást manifesztálja. Csak innét védhető meg az a szellemi függetlenség, amely nagyformátumú irodalmat hozhat létre. A kívülálló csupán szövegeivel kommunikál környezetével, a kisebbségi kontextussal, hiszen úgy általában az egész világirodalommal kerül párbeszédhelyzetbe.

Ezekből a kontextusokból érthető meg talán Tózsér költészetének a bevezetőben említett sajátos – Lator László szóhasználatát idézve – „állhatatlansága”, amely más szempontból viszont, az előbb kifejtett kontextusok értelmében sajátos „állhatatosság” is, az értéknek, az esztétikai értelemben vett kategorikus imperatívuszhoz elkötelezett alkotó állhatatossága. Tózsér számára ez az esztétikai értelemben vett kategorikus imperatívusz olyan univerzális maxima, esztétikai törvény, amely fölötté áll ideológiáknak és politikai rendszereknek, kis és nagy kontextusoknak, amely felülírja a nyelvhasználatból és identitásból adódó különbségeket. Ez az előjogoktól és koroktól változatlan esztétikai törvény az, amely Tózsér alkotásaiban indíttatásként, késztetésként tetten érhető. Isten léte így esztétikai jelentést nyer költészetében, s az irodalmi érték a korokon és stílusokon átívelő esztétikai törvényként funkcionál.

Az esztétikai imperatívuszhoz ez a versről versre vonuló lélekvándorlása Tózsér Árpád költészetének fundamentuma, kiindulópontja. Ha az olvasó nem találja meg saját magában mint olvasóban ezt az elvet, nélküle a nyelv és az értelmes jelentés önmaga sírjába hull és kiszolgáltatottá válik. Mert a tózséri költészet felhívó jellege innét érthető meg: az igényesség állhatatosságának ún. arany szabálya felől, a kategorikus esztétikai imperatívuszhoz alávetett tudat méltósága felől.